

Stora Slågarps kyrka

Lunds stift

Fasad mot väster.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2018-08-02

jais
arkitekter

—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Stora Slågarps kyrka

Anderslövs församling, Skytts kontrakt, Lunds stift, Stora Slågarps socken, Trelleborg
Stora Slågarp 33:1, Trelleborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Stora Slågarp ligger på Söderslätt cirka en mil norr om Trelleborg. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde området attraktivt redan under förhistorisk tid. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området, ibland ersatte de en träkyrka. Eventuellt har uppkomsten av socknarna Lilla Slågarp och Stora Slågarp (Slokethorp på 1300-talet) ett ursprung i en huvudgård som delades upp i två gårdar under tidig medeltid. Möjligen byggdes Slågarps kyrkor som gårdskyrkor. En fornlämning i närheten (RAÄ Stora Slågarp 35:1) som hittades i slutet av 1800-

talet innehöll en mängd mynt, bland annat Knut den Store mynt från 1000-talet. På Söderslätt är socknarna små och kyrkorna ligger tätt. Mellan kyrkorna i Stora och Lilla Slågarp är det bara 700 meter. Carl von Linné beskrev i sin Skånska resa 1749 avståndet mellan kyrkorna i Slågarp som fyra bösseskott. Detta var en etablerad måttenhet på den tiden. Byn var omgiven av odlingsmark indelad i en mängd smala tegar. Denna struktur behölls fram till enskiftet i början av 1800-talet då landskapet omvandlades. Markerna dikades ut. Jorden sammanfördes i större enheter, byn splittrades och flera av gårdarna flyttades ut från bykärnan.

De senaste decennierna har inneburit ökad mekanisering av jordbruket, sammanslagning till större enheter av jorden och minskat behov av arbetskraft i lantbruket. På 1960-talet fanns ett 20-tal lantbrukare i socknen, idag finns det en. Tidigare hade byn affär och skola. Idag är det en pendlarort utan service.

Kyrkan ligger på en liten höjdplatå i ett böljande odlingslandskap med utskiftade gårdar. De slingrande vägarna är delvis kantade av hamlade pilar. Vägverket har nyligen planterat nya pilar längs vägarna. Kyrkogården är omgiven av en gles by med några villor och gårdar. I väster finns parkering och en långa som varit fattighus och nu är privatbostad. Två pampiga naturskyddade ekar står på grusplanen väster om kyrkan. Strax intill kyrkogården i norr ligger den före detta klockarbostaden. Söder om kyrkogården finns prästgårdsparken och i sydväst den gamla prästgården. Öster om kyrkan ligger fält, pilalléer och en gård.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan uppfördes under 1100-talet och bestod då av långhus i två travéer, smalare kvadratisk kor och halvrund absid i öster. Kyrkan hade förmodligen likt romanska kyrkor norr- och sydportal och högtsittande rundbågiga fönster. Murarna dekorerades med rundbågsfriser under takfoten. Triumfbågen mellan långhus och kor skilde församlingen från högaltaret. Triumfbågen dekorerades med tandsnitt. Kanske fanns det ett korskränk vid triumfbågen. Vid sidan om triumfbågen byggdes nischer för sidoaltare. Nischerna är uppförda före valvslagningen, förmodligen i samband med kyrkans uppförande.

Redan under medeltiden blev kyrkan för liten. Långhuset förlängdes då västerut. Vid ungefär samma tid, sannolikt i mitten på 1400-talet, slogs valv i långhus och kor som dekormålades. Ett vapenhus i tegel, som revs 1835, byggdes på södersidan under senmedeltiden.

På 1500-talet målades nya kalkmålningar i valven med grå kappor och spiralornament och växtslingor.

Kyrkan hade inget torn men på kyrkogårdens södra sida fanns en klockstapel.

Omkring 1800-talets mitt kom flera gånger förslag att riva Stora Slågarps kyrka. Prästen i församlingen, Hampus Tullberg, även professor i österländska språk, drev frågan om rivning eftersom kyrkan ansågs bristfällig, men istället renoverades den. Kyrkan har flera gånger reparerats, nedan följer ett urval från underhållsplanen. 1872 renoverades kyrkan. Nya bänkar sattes in, liksom en ny altaruppsats och en predikstol från Lilla Slågarps kyrka. Tidigare fanns en altaruppsats från 1590. 1883 byggdes ett torn i väster till kyrkan efter ritningar av byggmästare N Andersson i Malmö. Klockstapeln på kyrkogården revs. Andersson har ritat flera kyrkor, bland dem Kvidinge kyrka och tornet till Lackalänga kyrka. Tornets andra våning förbereddes för orgeln som skaffades två år senare. 1912 upptäcktes valvmålningarna som varit överkalkade och restaurerades. Målningarna har rengjorts vid flera senare tillfällen. Bänkarna och altaruppsatsen målades blå. De medeltida altarnischerna på långhusets östgavel som murats igen togs fram liksom tandsnitten på triumfbågen. Domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin besiktigade målningarna, eventuellt deltog han i renoveringen. 1928 lades nytt tegelgolv i långhus och vapenhus liknande befintligt golv. 1930 dränerades runt kyrkan. Flera gravkistor av bearbetad sten hittades. 1958 installerades el och värme i kyrkan. 1979 knackades stora delar av putsen ner och kyrkan putsades om. 1983 monterades fönstren ner och renoverades. 1993 byggdes en ekonomibyggnad intill kyrkan. Vid ledningsdragning gjordes en arkeologisk undersökning. Rester av det rivna medeltida vapenhuset hittades. 2010 kalkades kyrkan. Vid renovering av kyrkogårdsmuren hittades ett stenblock med rundbågsfris.

Exteriör

Kyrkan består av långhus, smalare kor och en halvrund absid i öster och ett kvadratisk smalare torn med spira i väster. Kor, absid och den östra delen av långhuset är romanska. Långhuset förlängdes västerut under 1400-talet. Tornet byggdes 1883. Murarna är vitputsade och dekorerade med rundbågsfriser. Fönsteröppningarna är stora och spetsbågiga. Taken är täckta av plåt.

De romanska murarna är uppförda av gråsten i olika storlekar i jämna skift med inslag av flinta och sandsten samt inslag av tegelskolning i långhusets förlängning. Murarna är stänkputsade och vitfärgade. Murarna saknar sockel men grundstenar är delvis synliga, speciellt runt absiden. Murarna har en rundbågsfris samt ett listverk under takfoten. Listverket följer med på gavelröstena mot öster på både kor och långhus. På långhusets södersida är listverket annorlunda med ett sågtandsskift.

Tornet från 1883 är kvadratisk och uppfört i tegel. Sockeln är utkragande. Tornet har både en gördelgesims och en takfotsgesims i form av rundbågsfriser.

Kyrkan har två ingångar. En granittrappa med fyra steg leder till huvudingången i tornet i väster. I den spetsbågiga portalen med tre slätputsade språng sitter en pardörr. Ovanför portalen finns ett spetsbågigt listverk. Dörren är klädd med brunmålad pärlspontpanel och har stora dekorativa beslag i broskornamentik av smidesjärn. Ovan dörren sitter ett spetsbågigt fönster.

En prästingång finns i absiden i en enkel rundbågig öppning med en raktäckt modern enkeldörr med ett rundbågigt fönster som överljus. En kalkstenstrappa leder till absidingången.

Fasad mot sydöst.

Fönstren sitter i spetsbågiga stänkputsade omfattningar med två språng. Fönstren består av plattjärnsprofiler på ut och insida som fästs ihop med bultar. I rutorna sitter blyinfattat antikglas, i ovankant med färgat glas. Solbänkarnas cementskivor är klädda med grå plåt. Tornets fönster på andra våningen och ljudöppningarna skiljer sig mot övriga fönster genom att de är delade med en murpelare i två spetsbågiga och ett litet runt fönster ovanför inom en spetsbågig öppning. Tornets fönster och ljudluckor har ”ögonbryn”, en utkragande list ovanför muröppningarna. Dessa är slätputsade till skillnad från kyrkan i övrigt.

Fasad mot norr.

Kyrkogård på södra sidan.

Långhus och kor har sadeltak, absiden halvcirkelformat kägeltak och tornet spira. Torntaket har en fyrkantig bas och därovan en åttkantig spira krönt av en tupp. Små takkupor med sadeltak finns på torntaket i alla väderstreck. Samtliga tak är belagda med skivlagd gråmålad plåt. På allt utom tornet är det förskjutna horisontella hakfalsar i plåten. Avvattningen är av vita hängrännor och stuprör, förutom på absiden som har ny grå ränna.

Interiör

Vapenhuset ligger i tornets bottenvåning. Det är ett ljust rum med högt i tak. Rummet har dagsljus från två stora fönster och från portens överljus. Golvet är belagt med handslaget tegel lagt på flatan i rombiskt mönster. Väggarna är putsade och vitmålade, taket är plant och vitmålat.

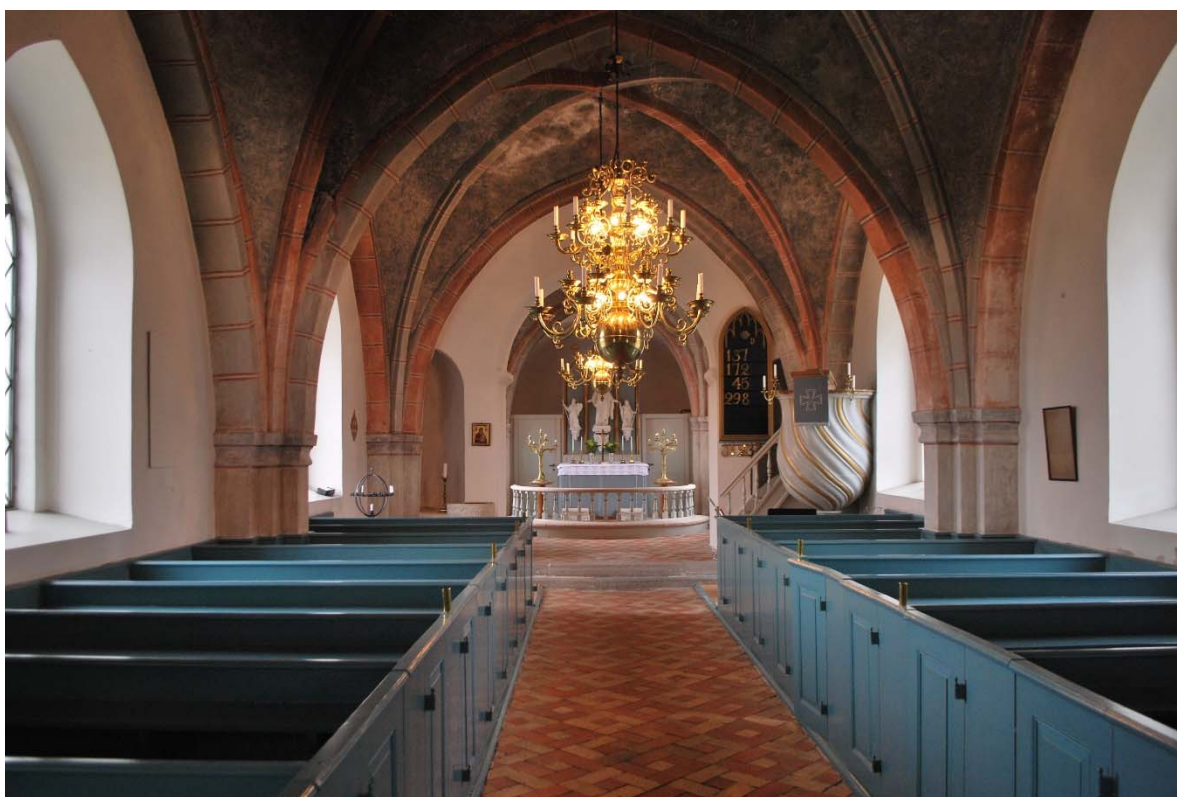
På norra sidan leder en trappa till de övre våningarna. Vid sidan om ingången till kyrkorummet och under trappan finns inbyggnader med brädor för elcentral och städförråd. Snickerierna är målade i ljusgrått. En pardörr av ramverk och dekorativa fyllningar leder in i kyrkorummet.

Kyrkorummet består av långhus och smalare kor. I absiden är sakristian inrymd. I långhusets västra del finns orgelläktaren. Slutna bänkar målade i blågrönt står på ömse sidor om mittgången i långhuset. Bänkarna går ut till ytterväggarna. Golvet i långhus och kor är belagt med handslaget gult och rött tegel från 1928, lagt på flatan i rombiskt mönster. Under bänkkvarteren ligger furubrädor. Väggarna är vitputsade. Längs ytterväggarna vid bänkarna finns en bröstning av trä målade i bänkarnas färg. Höga, lågt placerade, spetsbågiga fönster med antikglas ger dagsljus åt rummet. Predikstolen står i sydöst och dopfunten och en ljusbärare i nordöst i långhuset.

Kyrkorummet är välvt med kryssribbvalv, tre i långhuset och ett över koret. Gördel- och sköldbågar är spetsbågiga med följdskift. Valven vilar på breda trespråkiga pilastrar med kragband. Valvkapporna och pilastrarna är putsade och målade i grått, i valvkapporna med svagt målade mörka spiralornament. Ribbor och bågar är målade

som imiterade tegelstenar i rött, grått, svart och vitt. Valvet i kor och de två östliga valven är sekundära, slagna efter kyrkan byggdes. Det västligaste valvet i kyrkans förlängning kan vara primärt, byggt samtidigt som långhuset förlängdes. Långhusets valv är slagna av halvstenstegel. Pilastrar och valvribborna målades på 1400-talet medan valvkapporna målades över på 1500-talet.

Triumfbågen mellan kor och långhus är rundbågig och bred. På bågens impostor finns dekorativ tandsnittsdekor. I långhusets östra mur finns på ömse sidor om triumfbågen nischer som före reformationen varit plats för sidoaltare. Nischerna är tillkomna innan kyrkans valv slogs.

Långhuset mot koret i öster.

Koret är upphöjt med två steg av granitblock. Golvet är belagt med tegel lika långhusets golv. Koret är välvt med ett kryssribbvalv. Altaruppsatsen innanför altarringen upptar koret. Den lilla sakristian inryms bakom altaruppsatsen. Dörrar på ömse sidor om altaruppsatsen avskärmar sakristian. Sakristian är välvt med ett hjälmvalv synligt från långhuset. Valvet är primärt, uppfört samtidigt med absiden. På golvet ligger heltäckningsmatta. I öster finns den rundbågiga prästingången. Innerdörren av stående gråmålade brädor har beslag och handtag av smidesjärn, dörren är eventuellt den tidigare ytterdörren. Skrivbord och klädsåp finns i sakristian.

Orgelläktaren i väster upptar hela långhusets bredd. Läktaren bärs av grå kolonner med bas och kapital. Läktarens undersida är klädd med ljusgrå brädor. Den täta läktarbarriären är indelad med en rundbågig arkad målad i grått med detaljer i guld. Barriären har förhöjts med ett räcke av omålade träbrädor.

Orgelläktaren liksom tornets övre våningar nås med trappa i vapenhuset.

En brant trätrappa leder till klockvåningen där klockbocken av furubjälkar står med två klockor. Brädor ligger på golvet, väggarna är vitputsade. Dubbla ljudöppningar finns i alla väderstreck.

Vinden över kyrkorummet nås från en lucka från ett lågt utrymme över vapenhuset. Valven är inte isolerade. Taklaget av furu består av sparrar, hanband, stödben, tassar. Underbrädningen är gjord med brädor monterade med ett par centimeters ventilationsspringa och plåten är lagd på brädorna utan mellanliggande papp. Korvinden är inte besökt. Enligt antikvarie Petter Jansson som gjort en byggnadsarkeologisk undersökning kan delar av taklaget över koret vara medeltida ekbjälkar, blandade med senare furubjälkar.

Långhuset mot orgelläktaren i väster.

Inredning och inventarier

Altaret är av trä från okänt årtal. Sidorna är av gråmålade träskivor medan altarskivan är av omålade furubrädor. Helt inklätt i tyg.

Altaruppsatsen i nygotisk stil av bemålat trä och gips är från 1872. Den består av en triptyk med tre gipsfigurer som är kopior av Thorvaldsens statyer för Vår Frue kirke i Köpenhamn. Gipsfigurerna omges av spetsbågiga fyllningar målade i gråblått med förgyllda ramar krönte av kors. Tidigare fanns en altaruppsats från 1590.

Dopfunten i två delar av sandsten är från tidig medeltid, kanske från när kyrkan byggdes. Den runda cuppan är i ovankant dekorerad med en rundbågsfris med nedhängande stiliserade liljor. Foten har en fyrkantig bas som övergår i runda vulster och hålkäl. Fotplattan har fyra hörntappar.

Predikstolen från 1775 är av trä målad i ljusgrått och förgyllning. Den är ovanligt utformad som en kalk med vriden, profilerad yta. Korgen står på en smal profilerad pelare. Predikstolen flyttades till Stora Slågarps kyrka 1872 från Lilla Slågarps kyrka.

Dopfont.

Predikstol.

Altaruppsats.

Altarringen av trä är halvcirkelformad med två raka sidostycken med grindar. Räcket består av smala gråmålade balusterdockor mellan knäfall och överliggare som båda är klädda med tyg. Okänt årtal, förmodligen 1872.

Bänkinredningen är sluten, tillkom 1872 och är förmodligen senare ombyggd. Bänkarna är målade i blågrönt. Dörrarna och ryggstöden består av ramverk och profilerade fyllningar. Gavlarna är släta. En profilerad överliggare binder samman dörrar och gavlar.

Orgel 1 är byggd 1884 av Salomon Molander & Co i Göteborg, men används inte längre. Fasaden är delad i två så att tornets fönster är synligt i mitten. Fasaden är mörkbrun med spetsbågiga fält med synliga pipor i de delar som vänder sig mot

långhuset.

Orgel 2 är byggd 1980 av Mårtenssons Orgelfabrik i Lund. Den är av lackad ek och har öppningsbara luckor för orgelpiporna. Fasadens ovkant är vågformad.

Digitalpiano av märket Yamaha som står i långhuset kompletterar orgeln.

Storklockan av malm är gjuten 1883 av Johan Beckman & Co i Stockholm. *Lillklockan* är gjuten 1804 av Lars Olofssons klockgjuteri i Malmö. Lillklockan hängde tidigare i den fristående klockstapeln på kyrkogården. Båda klockorna pryds av inskriptioner och växtbårder.

Kyrkogården

Historia

Den äldsta delen av kyrkogården närmast kyrkan etablerades under medeltiden. Medeltida kyrkogårdar anses allmänt ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med träkors. Kyrkogården har förmodligen utvidgats åt norr på kyrkojord fram till klockarebostaden på 1800-talet. Under andra hälften av 1800-talet omgestaltades ett stort antal kyrkogårdar i Skåne då de fick stramare planlösningar med gångar och kvarter och omgärdade gravplatser.

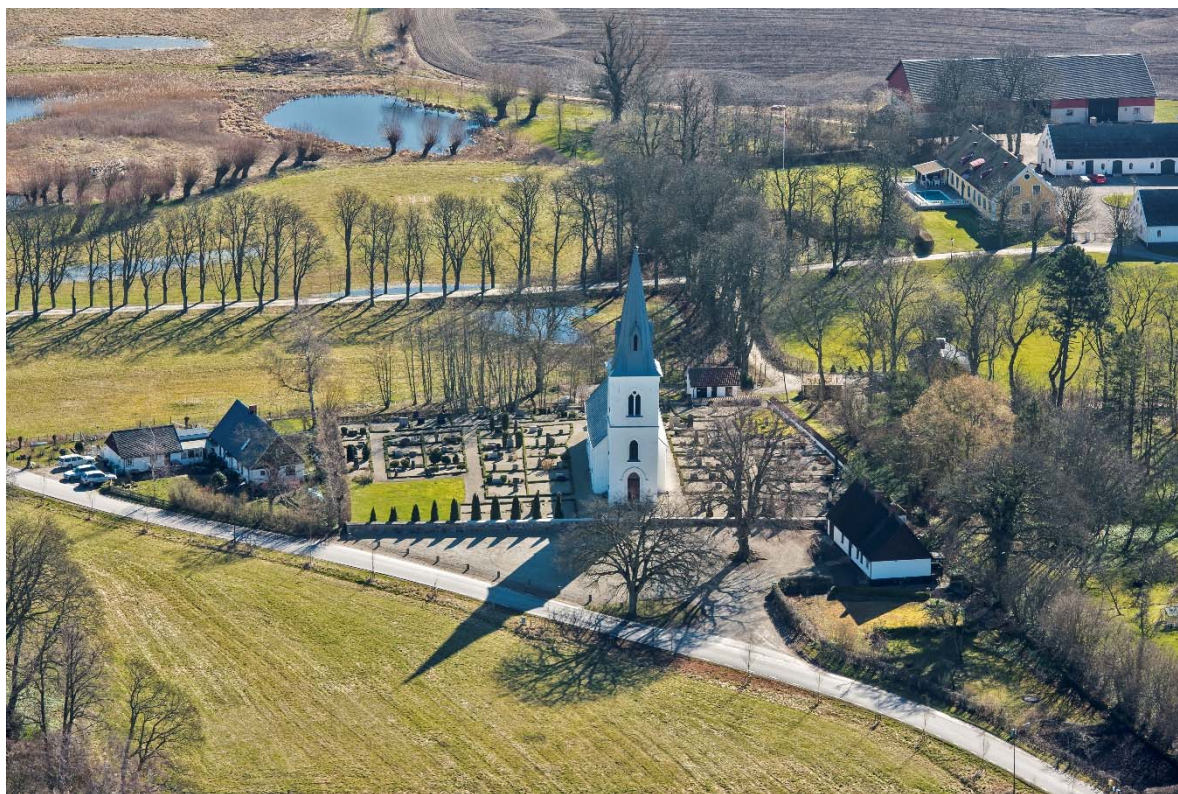
Beskrivning

Kyrkan ligger på en liten höjd. Kyrkogården omges av en fogad gråstensmur som bitvis är en stödmur eftersom kyrkogården ligger högre än omgivande mark. Muren är avtäckt delvis med tegelpannor, delvis med gjuten betong. Mot norr växer en häck ovan muren. I väster finns en rad med pelartujor innanför muren. Grindar finns i väster, norr och öster. En stentrappa leder upp från parkeringen i väster till kyrkogården och huvudingången i tornet.

Gångarna är belagda med singel. Gravplatserna är stora med flera stenar. Gravarna är singelbelagda och omges av buxbomshäckar. Enstaka gravplatser har stenomfattning eller smidesräcke. De äldsta stenarna finns på södersidan. Stenarna är högresta blandat med lägre horisontella nyare stenar. De äldre stenarna har bland annat form av obelisker och avbrutna kolonner. Thorvaldsens porslinsmedaljong finns på ett par stenar. Lantbrukare är den vanligaste titeln. Inga träd finns på kyrkogården men en del vintergröna buskar växer på gravplatserna. I nordväst finns en gräsyta utan gravstenar. I öster är flera präster begravda bland annat Hampus Tullberg och Per Lindsjö som båda var präster under många år och drev frågan om rivning och nybyggnad i Stora och Lilla Slågarp.

Byggnader på kyrkogården

Inga byggnader förutom kyrkan finns på kyrkogården. En ekonomibyggning från 1993 ligger strax utanför muren i sydöstra hörnet. Fasaden är vitputsad och sadeltaket är täckt med tegelpannor.

Från väster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Kulturhistorisk karaktärisering för Stora Slågarps kyrkoanläggning

Stora Slågarps by ligger vackert och lantligt i ett böljande lantbrukslandskap med utskiftade gårdar. Rader av hamlade pilar markerar gamla ägo gränser och vägar. Dagens by är splittrad men i nära anslutning till kyrkan finns före detta klockarebostaden, fattighuset, prästgården och en större gård som visar på Stora Slågarps tidigare sockencentra. De två naturskyddade ståtliga gamla ekarna framför kyrkan är betydelsefulla för intrycket.

Kyrkogårdens avgränsning med en fogad gråstensmur är viktig och skapar karaktär. Pelartujor är dock inte en lämplig trädkrans till en medeltida kyrka. Kyrkogården karaktäriseras mestadels av sent 1800-talsideal med omgärdning av buxbom, singeltäckta gravplatser och flera äldre högresta stenar. Kyrkogården har sekelskifteskarakter 1800/1900 utan nya inslag som minnes- eller askgravlund.

Kyrkan präglas av tidig medeltid och 1800-talet.

Kyrkan är ursprungligen en typisk romansk kyrka med långhus, kor och absid från 1100-talet. På 1400-talet förlängdes långhuset västerut och 1883 byggdes tornet.

Ett 70 tal kyrkor i Skåne utvidgades västerut redan under medeltiden.

Kyrkan har kvar sin medeltida utbredning med långhus, kor och absid plus det senare tornet. Kyrkan har bevarats utan tillbyggnader med korsarmar som var så vanligt på 1800-talet. Murarna är vitputsade, dekorerade med rundbågsfriser, fönstren är gotiskt spetsbågiga. Rundbågsfriserna längs takfallet förstärker det medeltida uttrycket liksom absiden. 1800-tals tornets dekor ansluter till medeltidens friser. Tornspiran är däremot typisk för det sena 1800-talet då tornspirorna gjordes högre. Kulmen nåddes just på 1880-talet. Fram till mitten av 1800-talet fanns en förordning att inte bygga tornspiror något som då tilläts, tack vare införandet av åskledare.

Kyrkan har likheter med Lackalänga kyrka, romanskt ursprung, förlängt långhus och torn från 1800-talet.

Kyrkorummet är ganska litet och intimt med en medeltida stämning med sina valv och med inredning från framför allt 1800-talet. Rummet karaktäriseras av sina målade medeltida valv, de färgstarka slutna blå bänkarna och tegelgolvet från 1928. Det är ovanligt att valven är målade mörka med spiralornament som här. Ursprungliga medeltida liturgiska funktioner som nischerna för sidoaltare som användes före reformationen finns kvar. Absiden är välvd med ett hjälmvalv som är kyrkans enda 1100-tals valv. Nu är det målat med en tät flagnande färg, kanske har det varit kalkmålat med bilder. Tandsnittet på triumfbågen är också medeltida. Korets taklag innehåller smala bilade ekbjälkar som eventuellt är medeltida. Den medeltida dopfunten med reliefer av liljor är förmodligen från när kyrkan byggdes.

Slutna bänkar och läktarbarriären är från 1800-talet liksom altaruppsatsen med den förr så vanliga kopian av Thorvaldsens Jesusskulptur.

Det vackra tegelgolvet är från 1928 men ersatte då ett liknande golv. Tegelgolv har en lång tradition i Stora Slågarps kyrka.

Kyrkans predikstol från 1775 kommer från Lilla Slågarps kyrka. Predikstolen har en speciell utformning som jag inte sett i någon annan kyrka, utformad som en kalk med vriden profilerad yta.

Enligt orgelinventeringen är Molanderorgeln av stort musikaliskt och kulturhistoriskt värde. Orgeln är i dag inte spelbar och i stort behov av renovering.

Att tänka på

- Kyrkan ligger i ett böljande jordbrukslandskap präglat av enskiftet.
- Kyrkogårdens gråstensmur bidrar till kyrkogårdens värde. Kyrkogården har

karaktär av förra sekelskiftet. Tätt intill muren finns före detta klockarebostad och fattighuset.

- Kyrkan är medeltida med 1800-tals torn. Den medeltida planformen och murarna är bevarade. De dekorativa rundbågsfriserna förstärker det medeltida intrycket.
- Kyrkans interiör med de medeltida målade valven bör värnas liksom tegelgolvet.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§.

Anläggningen ligger inom av länsstyrelsen utsedd särskilt värdefull kulturmiljö, Skegrie-Fuglie-Hammarlov-V Tommarp-V Vemmerlov. Ligger dessutom inom riksintresse kulturmiljövård M:K136 Fuglie-Mellan Grevie mm.

Kyrkotomten ligger inom reg. fornlämning Stora Slågarp 34:1 som utgör den ungefärliga bytomten enligt lantmäterikartor från 1700-talet. Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Underhållsplan för Stora Slågarps kyrka, 2006-08-10, Ponnert Arkitekter AB

Helgedomar på Söderslätt I, Ernst Frostin, 1960

Det medeltida Skåne, Peter Carelli, 2007

Lunds stift orgelinventering, Anders Johnsson, 2018-08-02

Samtal med Bo Andersson, ordf i kyrkofullmäktige.

Övriga uppgifter

Denna rapport om Stora Slågarps kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:
Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, inventering och foto)
Karl Johan Kember (granskning),
Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden
JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2018-02-28

Färdigställd rapport: 2018-08-02

Stora Slågarps kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-natursten Murverk-tegel
Fasadmaterial:	Puts-slät Puts-stänk
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak Halvt kägeltak Spira
Taktäckningsmaterial:	Plåt-falsad, förskjutna hakfalsar
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Kor-öster-smalare Absid-öster-rundad